

University
of Wrocław

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2009, 1(1), p. 95–112

CIVILINIO PROCESO PRINCIPŲ TAIKymo RIBOS BANKROTO BYLOSE

Vilija Mikuckienė

Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto

Civilinio proceso katedra

Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva

Telefonas (+ 370 5) 271 45 93

Elektroninis paštas cpk@mruni.lt

Pateikta 2008 m. gruodžio 19 d., parengta spausdinti 2009 m. kovo 19 d.

Anotacija. Straipsnyje analizuojamos bendrųjų civilinio proceso principų – dispozityvumo, rungimosi, teisėjo vadovavimo procesui, proceso koncentruotumo – galiojimo ribos bankroto bylose. Straipsnyje atskleidžiamas ne visų bendrųjų civilinio proceso principų, galiojančių bankroto procese, turinys, bet tik tų, kurių galiojimo ribos, palyginti su bendraja ginčų nagrinėjimo tvarka, skirias. Ir dėl to bankroto bylas galima priskirti atskirų bylų kategorijai. Aptardama dispozityvumo principo galiojimo ribas bankroto bylose autorė pastebi, jog nežiūrint į tai, kad bylose, kuriose dominuoja padidintas viešasis interesas jų baigtimi, dispozityvumo principo galiojimo ribos yra siauresnės, tačiau dėl to bankroto bylas negalima būtų priskirti nedispozityvių bylų kategorijai, juolab kad bankroto bylos iš esmės atitinka mišriųjų bylų kategorijai būdingus požymius, t. y. bankroto bylose yra derinami ir privatus, ir viešieji interesai. Bankroto byloms būdinga padidėjęs viešasis interesas, o dėl procese dalyvaujančių asmenų gausos jas galima laikyti kolektyvinėmis. Dėl to šias bylas nagrinėti gerokai sudėtingiau, ir teisėjas čia daug aktyvesnis. Savo iniciatyva jis gali rinkti įrodymus, skirti ekspertizę, apklausti liudytojus ir kt.

Reikšminiai žodžiai: civilinio proceso teisė, bankroto byla, civilinio proceso principai, bankroto proceso principai.

Išvadas

Temos aktualumas. Nemažai civilinio proceso teisės teoretikų daug dėmesio skyrė bendrųjų ir specialiųjų civilinio proceso principų kilmei, turiniui, jų galiojimo sričiai bei riboms atskleisti. Tačiau niekas iš Lietuvos mokslininkų neanalizavo ir nebandė atskleisti, kiek bendrieji civilinio proceso principai galioja bankroto bylų nagrinėjimo metu, nors Lietuvos teismuose vis daugiau iškeliami ir išnagrinėjama bankroto bylų. Taigi nustatytus civilinio proceso principų galiojimo ribas ir teoriškai aptarus gali būti lengviau praktiškai taikyti atskiras, bankroto procesą reglamentuojančias, teisės normas.

Tyrimo objektas. Civilinio proceso principai, galiojantys bankroto bylų nagrinėjimo metu.

Tikslas. Nustatyti, kiek kai kurie civilinio proceso principai galioja bankroto bylų nagrinėjimo metu bei išsiaiškinti, kurie iš jų gali būti pripažįstami specialiaisiais bankroto bylų proceso principais.

Uždaviniai. 1. Nustatyti kai kurių civilinio proceso principų veikimo ribas nagrinėjant bankroto bylas. 2. Atlikus bankroto bylų nagrinėjimo procesą reglamentuojančių teisės normų analizę išsiaiškinti, ar egzistuoja specialieji bankroto bylų nagrinėjimo principai.

Taikytos metodikos apibūdinimas. Siekdama užsibrėžto tikslo atlikdama šį tyrimą autorė kompleksiai taikė teorinius bei empirinius mokslinio tyrimo metodus – dokumentų bei juridinių reiškinių analizės, lingvistinį, lyginamąjį, abstrakcijos, logikos ir apibendrinimo.

1. Civilinio proceso principų funkcijos

Kiekvienos kategorijos civilinių bylų nagrinėjimas pasižymi tam tikrais ypatumais. Civilinio proceso principų galiojimo ribos skirtingų kategorijų bylose yra vienas iš ypatumų, lemiančių poreikį diferencijuoti tam tikrų kategorijų bylų nagrinėjimo taisykles. Norint, kad išsamiau atskleisti bankroto bylų nagrinėjimo teisme ypatumus, tikslinga išsiaiškinti, kokie civilinio proceso principai ir koks jų galiojimo mastas nagrinėjant bankroto bylas, taip pat ar atskiros bankroto byloje taikomos procesinės priemonės gali būti pripažįstamos specialiaisiais bankroto bylų nagrinėjimo principais.

Civilinio proceso principai – tai pagrindinės nuostatos, įtvirtintos atitinkamose teisės normose ar suformuluotos teismų praktikos ir teisės doktrinos, kurios išreiškia proceso esmę ir yra visos teisės šakos plėtros pagrindas. Bendruosius civilinio proceso principus lemia pati civilinio proceso esmė ir tikslai¹. Specialiuosius civilinio proceso principus, taikomus atskiroms proceso stadijoms, skirtingoms civilinio proceso teisejoms bei atskiroms civilinių bylų kategorijoms, tarp jų ir bankroto byloms, lemia šių procedūrų esmė bei tikslai. Tad tiek bendrieji, tiek specialieji civilinio proceso principai,

1 Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 132.

taikomi nagrinėjant bankroto bylas, turi užtikrinti civilinio proceso, o kartu bankroto proceso uždavinių įgyvendinimą.

Civilinio proceso principų samprata leidžia daryti išvadą, jog pagrindinės civilinio proceso teisės nuostatos ir idėjos gali būti tiesiogiai įtvirtintos teisės normose, taip pat pripažintos teismų praktikos ar teisės doktrinos.

Dažnai manoma, kad aiškinti principus privalu teoretikams, o ne praktikams, tačiau norint atskleisti praktinę principų reikšmę² svarbu apibrėžti jų funkcijas bei galiojimo sritį.

Tiek teismų praktika, tiek teisės doktrina patvirtina, kad galima skirti penkias civilinio proceso principų atliekamas funkcijas:

1. Principai atlieka reglamentavimo funkciją. Valstybė, reglamentuodama civilinius procesinius teisinius santykius ir leisdama įstatymus, turi užtikrinti teisminės gynybos prieinamumo, proceso koncentracijos ir ekonomiškumo, kooperacijos bei kitų teisės principų veikimą. Tokią valstybės pareigą ne kartą yra pabrėžęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas³.

2. Principai atlieka interpretavimo funkciją. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso⁴ (toliau tekste – CPK) normas būtina aiškinti ir taikyti remiantis civilinio proceso teisės principais, aiškinamos normos turiniui reikia suteikti tokią reikšmę, kad ji atitiktų principų dvasią ir jiems neprieštarautų, todėl visos CPK normos turi būti aiškinamos sistemiskai, siejant su šio Kodekso ar specialiuosiuose įstatymuose įtvirtintais principais⁵. Ši taisyklė taikoma ir bankroto byloms, kai teismai labai dažnai vieną ar kitą Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo⁶ (toliau tekste ĮBĮ) nuostatą aiškina atsižvelgdami į bankroto bylų proceso tikslus ir esmę, taip pat vadovaudamiesi protingumo, proporcingumo ar kitais principais. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas yra pabrėžęs, jog teismas skirdamas bankrutuojančios įmonės administratorių vadovaudamasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais privalo įvertinti, ar paskyrus siūlomą administratorių neatsiras prielaidų įtarti, jog tokio asmens paskyrimas gali sukliudyti išsiaiškinti bankroto priežastis bei tinkamai atstovauti kreditorių interesams⁷ ir t. t.

3. Principai atlieka spragų užpildymo funkciją. Nesant teisės normos, reglamentuojančios tam tikrą santykį, teismas turi vadovautis įstatymo arba teisės analogija. Štai, pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, jog tais atvejais, jei bankroto procedūros vykdomos vadovaujantis 1992 m. ĮBĮ, naujesnės šio įstatymo redakcijos nuostatos gali būti panaudotos teisės normoms aiškinti bei teisės spragoms užpildyti. Be

2 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004, p. 48–49.

3 Plačiau žiūrėti: Lietuvos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 105-3318; Lietuvos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 62-2276 ir kt.

4 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.

5 Mikelėnienė, D.; Mikelėnas, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999, p. 226–230.

6 Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 31-1010.

7 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje pagal UAB „Parama“, UAB „Zona optika“ ir kt. atskiruosius skundus (bylos Nr. 2-117(2006)).

to, akcinės arba uždarnosios akcinės bendrovės likvidavimo dėl bankroto procese paraleliai taikomos ir Akcinių bendrovių įstatymo nuostatos⁸.

4. Principai atlieka kolizijų šalinimo funkciją. Galime surasti kolizijos šalinimo pavyzdžių ir analizuodami bankroto bylų nagrinėjimo praktiką. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas 2006 m. kovo 23 d. nutartyje išaiškino, jog individualiai įmonei iškelus bankroto bylą materialinės atsakomybės subjektas, be pačios įmonės, yra ir jos savininkas. Tačiau įmonės savininkas, kaip fizinis asmuo, taip pat yra materialinės atsakomybės subjektas pagal jo asmenines prievoles. Todėl susidaro teisinė situacija, kai tas pats subjektas atsako už individualios įmonės ir už savo asmenines prievoles. Esant skirtingoms bankroto ir vykdymo procesų skolų išieškojimo taisyklėms susidaro šias procedūras reglamentuojančių normų kolizija. Teismas taip pat pažymėjo, kad reikalavimas mokėti išlaikymą įmonės savininko vaikams remiantis CPK 754 straipsnio 2 dalimi vykdymo procese tenkinamas kaip pirmosios eilės, o pagal ĮBĮ 35 straipsnio nustatytą kreditorių finansinių reikalavimų tenkinimo eilę, jis, kaip ir visi kiti įmonės savininko kreditorių reikalavimai, galėtų būti tenkinamas kaip trečiosios eilės. Toks eiliškumas akivaizdžiai prieštarauja bendriesiems teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principams (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁹ (toliau tekste – CK) 1.5 str.), nes socialine prasme mokėti išlaikymą yra daug svarbiau negu valstybės mokesčius, darbo užmokestį arba apmokėti už žemės ūkio produkciją. Todėl tokie finansiniai reikalavimai turi būti tenkinami kaip pirmosios eilės¹⁰.

5. Principai labai svarbūs teisiškai argumentuojant tiek byloje dalyvaujančių asmenų pateikiamus procesinius dokumentus, tiek ir teismo sprendimus¹¹.

Išvardytos teisės principų funkcijos, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, būdingos tiek visam civiliniam, tiek ir bankroto bylų procesui. Tam, kad būtų galima atskleisti, kaip minėtos teisės principų funkcijos pasireiškia nagrinėjant bankroto bylas teisme, būtina aptarti atskirų civilinio proceso principų veikimo ribas bankroto bylų procese. Tačiau svarbu atskleisti ne visų bendrųjų civilinio proceso principų, veikiančių bankroto bylų procese, turinį, bet tik tų, kurių veikimo ribos, palyginti su bendrąja ginčų nagrinėjimo tvarka, skiriasi ir atsižvelgiant į kurių veikimo ribas galima bankroto bylas priskirti prie atskirų kategorijų bylų.

2. Atskirų civilinio proceso principų veikimo ribos bankroto byloje

ĮBĮ nustato ne tik materialinius bankroto teisinius santykius reglamentuojančias teisės normas, bet ir nemažai procesinių teisinių nuostatų, kurios taikomos nagrinėjant

8 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. sausio 18 d. nutartis civilinėje byloje AB „Šiaulių bankas“ v. UAB „Bomond“ (bylos Nr. 3K-7(1999).

9 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

10 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje pagal E. V. *transporto paslaugų įmonės* atskirąjį skundą (bylos Nr. 2-178/2006).

11 Laužikas, E., *et al.*, p. 133–134.

bankroto bylas teismuose. Taip pat susiduriama su teisės aktų, reguliuojančių bankroto teisinius santykius, tarpusavio santykio problema¹². Dėl šios priežasties labai svarbu nustatyti ir atskirų civilinio proceso principų santykį.

2.1. Dispozityvumo ir rungimosi principų ribos bankroto byloje

Privatinei teisei būdingas šalių autonomijos, arba dispozityvumo, principas, leidžiantis joms pačioms neperžengiant nustatytų ribų rinktis savo elgesio modelį. Šalys yra savo materialiuųjų teisių šeimininkės, jos gali jomis naudotis, bet gali ir nesinaudoti, perleisti jas kitiems asmenims. Atitinkamai savo teisių įgyvendinimu šalys privalo rūpintis pačios, todėl tik pats teisės turėtojas gali nuspręsti, ją ginti ar ne. Lygiai taip pat tik pats teisės turėtojas gali spręsti, kokios gynybos reikalauti esant teisės pažeidimui. Materialiajam teisiniam santykiui, iš kurio kyla ginčas, būdingas dispozityvumas, todėl šis principas turi būti pripažįstamas ir teismo procese. Dispozityvumo principas reiškia, kad vykstant procesui šalys turi daug galimybių laisvai naudotis savo materialiosiomis ir procesinėmis teisėmis, taigi turėti įtakos proceso eigai¹³. Proceso dispozityvumo principą padeda įgyvendinti rungimosi principas. Viena vertus, asmuo remdamasis įstatymu gali pasirinkti elgesio variantą, tam tikra garantuojama procesinė teisė yra asmens dispozicijoje ir pasinaudoti šia teise ar ne – priklauso tik nuo teisę turinčio asmens (dispozityvumo principo aspektas), kita vertus, jeigu asmuo nutarė tam tikrą procesinę teisę įgyvendinti ir byloje siekti tam tikro procesinio rezultato, jam kyla ir įstatyme nustatytos pareigos (rungimosi principo aspektas)¹⁴.

Viena iš dispozityvumo principo įgyvendinimo galimybių yra ta, kad procesas prasideda tik suinteresuoto asmens iniciatyva. Teismas, būdamas nešališka ginčo sprendimo institucija, pats negali iškelti bylos nesant suinteresuoto asmens pareiškimo (*nemo iudex sine actore; nemo invitus agere cogatur*), tik šalys gali disponuoti ginčo objektu, t. y. savo pareikštais materialiniais teisiniais reikalavimais (materialusis dispozityvumo principo aspektas), ir procesinėmis priemonėmis (procesinis dispozityvumo principo aspektas)¹⁵. Dispozityvumo principas reiškia, kad asmuo gali kreiptis į teismą su ieškiniu, bet gali ir nesikreipti. Tuo tarpu rungimosi principo esmę sudaro tai, kad siekdamas apginti materialiąją subjektinę teisę asmuo turi įstatymo nustatyta tvarka pareikšti ieškinį teisme, nes niekas kitas už jį to padaryti negali.

Ir dispozityvumo, ir rungimosi principai būdingi visoms civilinio proceso stadijoms. Jie įgyvendinami nuo pat kreipimosi į teismą momento iškėlus bylą, esant pasirengimo bylą nagrinėti stadijoje, bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, esant vykdymo procesui bei atnaujinus jį, taip pat esant apeliacijai ir kasacijai, kai bylos nagrinėjimo ribos apibrėžtos atitinkamai apeliacinio arba kasacinio skundo. Tačiau šie principai nėra absoliutūs, nes proceso metu jie galioja kartu su kitais principais ir taisyklėmis, o šalių

12 Norkus, R. Procesiniai bankroto bylų nagrinėjimo ypatumai. *Jurisprudencija*. 2004, 57 (49):82–94.

13 Laužikas, E., *et al.*, p. 183.

14 Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 326.

15 Laužikas, E., *et al.*, p. 132.

veiksmus kontroliuoja teismas, kuris išspręsdamas bylą ar prašymą privalo priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą. Tai, kokia galioja dispozityvumo ir rungimosi principų apimtis, priklauso nuo kategorijos bylos, kurios nagrinėjimo taisyklės kartu nustato ir teismo aktyvumo lygį.

Atsižvelgiant į tai, kokia civilinių bylų dispozityvumo principo veikimo apimtis, skiriamos trys civilinių bylų kategorijos:

1. Tai grynai privačios bylos, kilusios iš materialiujų teisinių santykių, kurių subjektų galimybė laisvai disponuoti savo materialiosiomis teisėmis ir pareigomis nėra ribojama bei kurių nagrinėjimas ir sprendimas nėra susijęs su viešojo intereso apsauga. Tokios bylos vadinamos dispozityviomis.

2. Tai bylos, kurių nagrinėjimas ir sprendimas susijęs su viešojo intereso apsauga, nes jos kyla iš materialiujų teisinių santykių, kurių subjektų galimybės laisvai disponuoti savo materialiosiomis teisėmis ir pareigomis yra ribotos. Šiai kategorijai priskirtinos bylos, kylančios iš šeimos, darbo teisinių santykių, bylos, susijusios su žmogaus teisių gynyba, nesąžininga konkurencija, bankrotu, ir kt. Šios bylos vadinamos nedispozityviomis, nes materialiujų teisinių santykių subjektai, turėdami ribotas galimybes disponuoti savo teisėmis ir pareigomis esant materialiajai teisei, negali turėti tokios teisės ir esant procesui.

3. Tai bylos, kuriose vieni reikalavimai yra dispozityvūs, o kiti – nedispozityvūs. Tai mišrios bylos, kuriose derinami ir privatūs, ir viešieji interesai¹⁶.

Su išsakytu nuomone, jog bankroto bylos yra nedispozityvios, negalima sutikti. Be jokios abejonės, dispozityvumo principo taikymo ribos bylose, kuriose dominuoja padidėjęs viešasis interesas jų baigtimi, yra siauriamos, tačiau tai neduoda pagrindo šias bylas priskirti nedispozityvių bylų kategorijai, juolab kad bankroto bylos iš esmės atitinka mišrių bylų kategorijai nustatytus požymius, t. y. bankroto bylose yra derinami ir privatūs, ir viešieji interesai, joms būdingas ir mišrus reguliavimo metodas. Tai, kad bankroto bylos priskirtinos mišrių bylų kategorijai, pritaria ir R. Norkus pabrėždamas, jog bankroto teisiniai santykiai dažnai kyla ne vien iš grynai privatinųjų santykių, bet ir iš mišraus pobūdžio teisinių santykių arba visiškai viešosios teisės normomis reglamentuojamų santykių¹⁷, kuriems būdingas imperatyvus teisinio reguliavimo metodas. Taigi nors esant bankroto bylų procesui padidėjęs viešasis interesas lemia aktyvesnį teisėjo vaidmenį (teisė savo iniciatyva rinkti įrodymus, skirti administratorių ir kt.), būdingą imperatyviam teisinio reguliavimo metodui, ir taip siauriamos dispozityvumo principo ribos, dispozityvus teisinio reguliavimo metodas būdingas taip pat bankroto bylų procesui. Dispozityvumo principas – tai visų pirma galimybė inicijuoti bankroto bylą. Tokią galimybę turi įmonės kreditoriai, įmonės vadovas, savininkas ar likvidatorius (ĮBĮ 6–8 str.), taip pat galimybę atsisakyti pareiškimo dėl bankroto bylos iškėlimo (ĮBĮ 6 str. 5 d.), sudaryti taikos sutartį (ĮBĮ 28 str. 1 d.), skusti teismo priimtas nutartis. Administratoriui suteikta teisė savo iniciatyva ginčyti sandorius, prieštaraujančius įmonės tikslams

16 Laužikas, E., *et al.*, p. 132.

17 Norkus, R. Bankroto bylų nagrinėjimas: teorija ir praktika. *Justitia*. 2007, 2:6.

ir (arba) galėjusius turėti įtakos, kad įmonė negali atsiskaityti su kreditoriais (ĮBĮ 11 str. 3 d. 8 p.) ir kt.

Tačiau jau ta aplinkybė, jog įstatymų leidėjas ĮBĮ įtvirtino baigtinį asmenų, turinčių teisę kreiptis į teismą dėl bankroto bylos iškelimo, sąrašą, leidžia teigti, kad taip siaurinamos dispozityvumo principo ribos, kai imperatyviai nustatomas tam tikras elgesio modelis, t. y. pareiga kreiptis į teismą dėl bankroto bylos iškelimo, nesuteikiant šalims, kaip materialiujų teisių šeiminkėms, teisės laisvai rinktis savo elgesio modelį. Nežiūrint į tai, kad tam tikrais atvejais ĮBĮ yra numatyta ne teisė, o pareiga paduoti pareiškimą teismui dėl bankroto bylos iškelimo, asmeniui, nutarusiam siekti tam tikro procesinio rezultato – bankroto bylos iškelimo, – kyla ir ĮBĮ bei CPK nustatytos pareigos, t. y. asmuo turi pateikti teismui nustatytos formos ir turinio pareiškimą bei įrodyti įrodinėjimo dalyką (įmonės nemokumo faktą) sudarančias aplinkybes. Taip bankroto bylos proceso rungtimosi principas veikia tada, kai pareiškimą dėl bankroto bylos iškelimo teismui paduoda pati įmonė, jos vadovas ar savininkas. Būtent jie disponuoja visais įrodymais, kuriais remiantis galima įrodyti įmonės nemokumo faktą. Tuo tarpu tose bankroto bylose, kuriose pareiškimą paduoda įmonės kreditoriai, dažniausiai neturėdami įmonės finansinę būklę pagrindžiančių įrodymų, jie negali visaverčiai rungtis ir įrodinėti skolininko nemokumo. Taigi galime kalbėti tik apie tariamo mokumo įrodinėjimą. Tokią prielaidą galima daryti, kai įmonė neatsiskaito su kreditoriumi praėjus trimis mėnesiams po termino, nustatyto įstatymų, kitų teisės aktų, taip pat kreditoriaus ir įmonės sutartyse įmonės išpareigojimams įvykdyti arba praėjus tokiam pat terminui po kreditoriaus reikalavimo įvykdyti išpareigojimus, jeigu sutartyse terminas nebuvo nustatytas. Šiuo pagrindu į teismą besikreipiantis kreditorius turės įrodyti tik tai, kad įmonė neatsiskaitė su juo per aptartus terminus. Tuo tarpu įrodyti tai, kad pradelsti įmonės išpareigojimai viršija pusę į balansą įrašyto turto vertės, kai atsiranda pagrindas pripažinti įmonę nemokia ir iškelti jai bankroto bylą, kreditorius neprivalo. Ši įmonės nemokumo įrodinėjimo pareigos dalis tarsi perkeliama teismui, kuris, būdamas aktyvus, išsireikalauja visus įmonės finansinę būklę ir turtinius išpareigojimus pagrindžiančius įrodymus. Atitinkamai pareiga įrodyti mokumo faktą, t. y. įrodyti, jog nėra pagrindų, kai galima iškelti bankroto bylą, tenka įmonei skolininkei.

Kitas dispozityvumo principo ribojimo aspektas yra numatytas ĮBĮ 6 straipsnio 5 dalyje, kurioje nustatyta, kad pareiškimo dėl bankroto bylos iškelimo galima atsisakyti, tik kol teismas nepriėmęs nutarties iškelti bankroto bylą. Toks ribojimas nustatytas atsižvelgiant į bankroto teisinių santykių specifiką bei iškėlus bankroto bylą sukeltimus teisinius padarinius. Iškėlus įmonei skolininkei bankroto bylą prasideda dažniausiai negrįžtami pokyčiai, iš esmės susiję ne tik su įmonės valdymo pokyčiais, galimybe vykdyti ūkinę komercinę veiklą, bet ir su įmonės darbuotojų, kreditorių interesais, todėl viešasis interesas lemia, jog įtvirtinami tam tikri ribojimai. Riboti galimybę atsiimti pateiktą pareiškimą dėl bankroto bylos iškelimo – tai užtikrinti kreditorių lygiateisiškumo principą, nes nuo to momento, kai skolininkui iškeliama bankroto byla, nepriklausomai nuo to, kas inicijavo iškelti bankroto bylą, visi kreditoriai siekia patenkinti jų finansinius reikalavimus, todėl bet kuris iš jų, įgyvendindamas dispozityvumo principą, gali savo reikalavimo atsisakyti. Tačiau vienam kreditoriui atsisakius reikalavimo tik sumažėja

bendrųjų kreditorių reikalavimų mastas, bet tai nesuteikia teisės nutraukti bankroto bylą. Kaip matyti iš išdėstytų argumentų, dispozityvumo principas tokiu mastu ribojamas tik esant bankroto bylos iškėlimo stadijai, kai pareiškimą padavęs asmuo visų pirma reiškia reikalavimą iškelti bankroto bylą, ir tik ją iškėlus bei teismui patvirtinus visų kreditorių reikalavimus įgyjama teisė juos patenkinti, taigi ir teisė atsisakyti, kad reikalavimas būtų tenkinamas.

Tokių pavyzdžių galima surasti ir daugiau, tačiau pateiktų pavyzdžių pakanka padaryti išvadą, jog tai, kokio masto esant bankroto bylos iškėlimo stadijai yra dispozityvumo ir rungimosi principai, iš esmės priklauso nuo to, kuris iš bankroto proceso inicijavimo teisę turinčių subjektų šią teisę įgyvendina. Taigi dispozityvumo ribos tose bankroto bylose, kuriose pareiškimą teismui paduoda pati įmonė, jos vadovas ar savininkas, yra siauresnės, negu tose bankroto bylose, kurios pradedamos kreditoriaus iniciatyva. O rungimosi principo ribos, priešingai, siauresnės yra tose bankroto bylose, kuriose kreditorius kreipiasi dėl bankroto bylos skolininkui iškėlimo.

Dispozityvumo ir rungimosi principai veikia ir esant kitoms bankroto bylos nagrinėjimo stadijoms. Tačiau daugiausia ypatumų pasireiškia būtent esant bankroto bylos iškėlimo stadijai, todėl jų galiojimas esant kitoms stadijoms plačiau neaptarinėtinas.

Dispozityvumo bei rungimosi principų riboms bankroto byloje apibrėžti svarbus yra teismo vaidmuo, kuriam bankroto byloje, o ypač esant pasirengimo nagrinėti bankroto bylą ir bankroto bylos iškėlimo stadijoms, suteikiama labai daug instrumentų bankroto bylos proceso tikslams pasiekti.

2.2. Teisėjo vadovavimo procesui principo ribos bankroto byloje

Aktyvų teisėjo vaidmenį procese lemia priežastys, kylančios ne iš privataus, o iš viešojo suinteresuotumo bylos baigtimi, todėl galima teigti, jog aktyvus teisėjo vaidmuo yra nulemtas ne privačių proceso šalių, o viešojo intereso, t. y. viešųjų civilinio proceso tikslų¹⁸.

Gali būti materialusis ir formalusis teisėjo vadovavimo procesui aspektai¹⁹.

Materialusis vadovavimo aspektas, kai teisėjas, o ne ginčo šalys įgyja teisę disponuoti ginčo objektu: teisėjas gali savo iniciatyva (*ex officio*) tirti naujus faktus, keisti ieškinio dalyką ar pagrindą, peržengti ieškovo pareikšto reikalavimo ribas, savo iniciatyva rinkti įrodymus. Kitaip tariant, teismas tampa atsakingas ne tik už bylos eigą, bet ir už jos baigtį bei rezultatą. Panašus teisėjo vadovavimo procesui modelis buvo įdiegtas sovietiniame civiliniame procese. Dabartiniame civiliniame procese nėra numatyta, jog teisėjo vadovavimo procesui aspektas turi būti grynai materialusis, tačiau tokio vadovavimo procesui apraiškų yra ir bankroto bylų nagrinėjimo taisyklėse.

Formalusis (procesinis) teisėjo vadovavimo procesui aspektas, kai teisėjas, likdamas nešališkas ir neutralus bei nepažeisdamas dispozityvumo, rungimosi, šalių lygia-

18 Nekrošius, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 42.

19 Семёнов, В. М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства. Москва, 1982, с. 118. [Semionov, V. M. Constitutional Principles of Civil Procedure. Moscow, 1982, p. 118].

teisiškumo, taip pat kitų proceso principų, proceso metu kontroliuoja šalių veiksmus siekdamas, kad byla būtų tęsiama. Todėl šis principas teisės doktrinoje dar vadinamas instruktavimo principu²⁰. Teisėjo vadovavimo procesui procesinio aspekto principas reiškia, kad teisėjas gali: nustatyti šalims ir kitiems proceso dalyviams terminus tam tikriems procesiniams veiksams atlikti (CPK 72, 77, 115, 160 str. ir kt.); įpareigoti šalis pateikti tam tikrus įrodymus, patikslinti šalių pareigą įrodinėti, nurodyti byloje dalyvaujantiems asmenims aplinkybes, kurias būtina nustatyti siekiant teisingai išnagrinėti bylą, o įstatymų numatytais atvejais rinkti įrodymus savo iniciatyva (CPK 160, 179, 210, 212, 225 str.); pateikti klausimus šalims, kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims siekiant patikslinti ir išsiaiškinti tikruosius jų reikalavimus bei reikalauti jų paaiškinimų (CPK 159 str.); pagrįsti savo sprendimą teisės normomis, kuriomis šalys nesiremia; kontroliuoti įrodymų sąsajumą ir leistinumą (CPK 177, 180 str.); vadovauti įrodymų tyrimui (CPK 186-220 str.); taikyti šalims, kitiems proceso dalyviams sankcijas (CPK 95, 103-109, 162 str.); spręsti bylos nagrinėjimo, jos sustabdymo, nutraukimo ar pareiškimo palikimo nenagrinėtu klausimus (CPK 156, 163-167, 293-298 str.) ir kt.

Pažymėtina, kad teisėjo vadovavimo proceso pobūdis visose civilinėse bylose nėra vienodas, todėl galima kalbėti apie įvairaus lygio vadovavimo procesui modelius. Teisėjo aktyvumas priklauso nuo bylos pobūdžio, jos kategorijos. Nagrinėjant ginčo teisenos bylas, nesusijusias su viešojo intereso gynimu, teisėjo aktyvumas yra mažesnis, kadangi abi proceso šalys yra lygiateisės. Tuo tarpu, kaip jau buvo minėta, bankroto bylose padidintas viešasis interesas. Tai ne tik kreditorių interesų apsauga, bet ir pačios įmonės skolininkės, taip pat jos darbuotojų, valstybės ir kt. interesų užtikrinimas, todėl bankroto byla gali būti iškeliama tik visapusiškai bei visiškai išsiaiškinus visas bankroto bylai iškelti ar atsisakyti ją iškelti reikšmingas aplinkybes bei nustatčius bankroto bylos iškėlimo sąlygas. Taigi bankroto bylos iškėlimo stadija tampa bene pagrindine bankroto bylos proceso stadija. Būtent esant šiai stadijai labiausiai ir išryškėja teisėjo aktyvumas bankroto byloje, kai jis savo iniciatyva renka įrodymus, skiria ekspertizes, apklausia liudytojus ir kt. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra pabrėžęs, jog ypač rengdamasis nagrinėti bankroto bylą teismas turi būti aktyvus, nes to reikalauja viešasis interesas²¹.

CPK ir ĮBĮ įtvirtintos vadovavimo procesui ribos suteikia teismui realias galimybes išspręsti bankroto proceso uždavinius ir pasiekti bankroto proceso tikslus, kurių pagrindiniu reikėtų laikyti pažeistų arba ginčijamų bankroto proceso dalyvių teisių ir įstatymo saugomų interesų gynybą²². Įstatymų leidėjas teismui suteikė gana daug įgaliojimų, vieni svarbesniųjų – organizacinio bei kontrolinio pobūdžio įgaliojimai.

Organizacinio pobūdžio įgaliojimai, tai – visuma teismo veiksmų, įgyvendinamų pasirengiant nagrinėti bylą bei ją nagrinėjant iš esmės. Teismas laikydamasis ĮBĮ nustatytų reikalavimų gali atlikti specifinius veiksmus, numatytus ĮBĮ 9 straipsnio 2 dalyje:

20 Laužikas, E., *et al.*, p. 193

21 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2001 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr. 33 „Dėl įstatymų taikymo įmonių bankroto bylose“. *Teismų praktika*. 2001, p. 294.

22 Карелина, С. А. *Роль арбитражного суда в делах о несостоятельности (банкротстве). Правовые проблемы несостоятельности (банкротства)*. Москва, 2004, с. 88. [Karelina, S. A. *Role of the Commercial Court in Insolvency (Bankruptcy) Cases*. Insolvency (Bankruptcy): Legal Problems. Moscow, 2004, p. 88].

įpareigoti asmenis, susijusius su įmone, pateikti bylai nagrinėti reikalingus dokumentus ir įvertinti įmonės turtą; kviesti juos į teismą ir reikalauti iš jų raštiškų paaiškinimų, susijusių su bankroto ar restruktūrizavimo bylos iškelimu, ir kt.; pranešti apie iškeltą bankroto bylą juridinių asmenų registru, Lietuvos bankui ir t. t. arba pranešti teismams, nagrinėjantiems bylas, kuriose skolininkui pareikšti turiniai reikalavimai (ĮBĮ 10 str. 6 d.); spręsti bankroto byloje dalyvaujančių asmenų pareiškimus, prašymus ir kt. Organizacinio pobūdžio įgaliojimams priskirtini ir teismo veiksmai, susiję su šalių sutaikinimu.

Teismas visos bankroto bylos nagrinėjimo metu privalo užkirsti kelią nesąžiningiems bankroto byloje dalyvaujančių asmenų veiksams, kad nebūtų pažeisti bankroto bylos proceso šalių interesai. Šiam uždaviniui įgyvendinti įstatymų leidėjas teismui suteikė tam tikras kontrolines funkcijas, kurios padeda užtikrinti bankroto byloje dalyvaujančių asmenų veiksmų teisėtumą. Teismo vykdomas kontrolines funkcijas santykinai galima suskirstyti į tris pagrindines grupes:

1. Ginčų tarp byloje dalyvaujančių asmenų sprendimas (pavyzdžiui, spręsti tarp bankroto byloje dalyvaujančių asmenų kilusius ginčus visų pirma dėl bankroto bylos iškelimo, dėl administratoriaus kandidatūros, dėl kreditorių reikalavimų pagrįstumo bei masto ir kt.).

2. Byloje dalyvaujančių asmenų veiksmų ir sprendimų kontrolė (pavyzdžiui, kontroliuoti, ar paskirtas administratorius tinkamai atlieka jam pavestas funkcijas, tikrinti administratoriaus priimtų sprendimų pagrįstumą ir kt.).

3. Bankroto byloje dalyvaujančių asmenų veiksmų ir sprendimų asignavimas (pavyzdžiui, administratoriaus sudarytos sąmatos, kuria remdamasis jis gali naudoti lėšas sumokėti administravimo išlaidas, tvirtinimas ar taikos sutarties tvirtinimas ir kt.).

Minėtų teismo atliekamų funkcijų bankroto byloje pobūdis ir tikslingumas kelia tam tikrų diskusijų. Esama autorių²³, manančių, jog nedera kai kurių kontrolinio pobūdžio funkcijų, tokių kaip administratoriaus atliekamų veiksmų kontrolė, priskirti teismo kompetencijai, nes jos nėra susiję su teisingumo vykdymu ir tik apsunkina teismo darbą kliudydamos atlikti pagrindinę teismo funkciją – teisingumo vykdymą. A. K. Bolšova netgi siūlo pavesti šias funkcijas vykdyti Bankroto procedūrų vykdymo priežiūros tarnybai²⁴. Tokios institucijos funkcijas Lietuvoje atlieka Įmonių bankroto departamentas prie Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos. Tuo tarpu S. A. Karelina nepritaria siūlymui perduoti minėtai valstybės institucijai dalį teismui, nagrinėjančiam bankroto bylą, priskirtų kontrolinio pobūdžio funkcijų nurodydama, jog taip vienas iš kreditorių (valstybė ar savivaldybė) įgytų privilegijuotą padėtį. Taip būtų pažeistas vienas pagrindinių bankroto proceso principų – kreditorių lygiateisiškumas²⁵. Kita vertus, teismas, nagrinėjantis bankroto bylą, taip pat yra valstybės organas, tačiau jis nėra valstybės, kaip kreditoriaus, atstovas, nes teismo viena iš pagrindinių funkcijų – užtikrinti viešąjį interesą – proporcingai tenkinti visų kreditorių reikalavimus, taigi ir skolininko teisių

23 Большая, А. К. Специализированные суды: быть или не быть? *Юрист*, 2000, 9:16. [Bolshova, A. K. Specialized courts: is it possible? *Jurist*. 2000, 9:16].

24 *Ibid.*, p. 17.

25 Karelina, S. A., p. 91.

bei interesų apsauga²⁶. Taip pat teismas vykdydamas teisingumą įgyvendina konstitucinį valdžių padalijimo principą, draudžiantį įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ir teisminiai valdžiai kištis į kiekvienos iš jų vykdomas funkcijas.

Be jokios abejonės, reikėtų pritarti ir E. A. Nefedjevo²⁷ nuomonei. Jis nurodo, jog teismui bankroto bylų nagrinėjimo metu nagrinėjant skundus dėl atskirų bankroto subjektų (administratoriaus, kreditorių susirinkimo) veiksmų bei sprendimų tenka atlikti ne tik pirmosios instancijos teismo, bet ir revizinės instancijos vaidmenį. O. A. F. Kozlovas²⁸ teismo vykdomą teisingumą visų pirma sieja su visų bankroto bylos subjektų atliekamų ir atliktų veiksmų kontrolės funkcija, kurią šis vykdo.

Mūsų nuomone, vykdyti teisingumą, be jokios abejonės, yra pagrindinė teismo funkcija, tačiau šią funkciją tinkamai įgyvendinti teismui padeda įstatymų leidėjo suteikiami papildomi instrumentai, kurie diferencijuojami atsižvelgiant į konkrečios teisinės prigimties bylų pobūdį bei keliamus tikslus. Minėta, jog pagrindinis bankroto proceso tikslas yra tenkinti kreditorių reikalavimus panaudojant bankrutuojančios įmonės turtą, taip pat likviduojant įmonės skolininkės skolas, taip apsaugant ją nuo dar didesnių skolų, o kreditorius – nuo įsipareigojimų nevykdymo²⁹. Pasiiekti bankroto proceso tikslus padeda [B] įtvirtintas teisinis reguliavimas, o būtent aktyvesnis nei įprasta vaidmuo teismo, kuriam suteikiamos ne tik organizacinio, bet ir kontrolinio pobūdžio funkcijos. Todėl visi teismo veiksmai bankroto byloje, be jokios abejonės, laikytini teisingumo vykdymu, nes atliekami siekiant dėl įmonės baigties priimti teisingą ir pagrįstą teismo sprendimą.

Vertinant vadovavimo procesui principą bankroto bylose būtina pabrėžti, kad jis susijęs išimtinai su formaliąja proceso puse (proceso forma) ir nesusijęs su materialiąja jo puse (proceso turiniu), kuri išreiškiama kitais proceso principais, tokiais, kaip dispozityvumas ar rungtyniškumas.

Tačiau esama ir pagrįstų diskusijų dėl teisėjo aktyvumo procese ribų. Teigiama, kad teisėjui per daug aktyviai dalyvaujant procese gali būti pažeistas vienas iš pagrindinių procesinių principų – nešališko teismo principas. Be jokios abejonės, teisėjas turi atsargiai ir protingai naudotis jam suteiktomis „aktyvaus teisėjo“ teisėmis. Kiekvienoje byloje turi būti apibrėžta teismo aktyvumo riba, kurios nevalia peržengti³⁰, todėl įstatymų leidėjo uždavinys yra nustatyti bankroto bylose tokias teisėjo aktyvumo ribas, kad būtų užtikrinta bankrutuojančios įmonės ir jos kreditorių interesų pusiausvyra.

26 Бакланова, И. П. *Особое производство в арбитражном процессе*. Екатеринбург, 1999, с. 9. [Baklanova, I. P. *Extraordinary Proceedings in Commercial Procedure*. Yekaterinburg, 1999, p. 9].

27 Нefeldьев, Е. А. *Судопроизводства торговое*. Конкурсный процесс. Москва, 1908, с. 98. [Nefedjev, E. A. *Court. Proceedings in Commercial Cases*. Bankruptcy Procedure. Moscow, 1908, p. 98].

28 Козлов, А. Ф. *Круг должностных лиц, осуществляющих полномочия суда первой инстанции*. Свердловск, 1998, с. 54. [Kozlov, A. F. *Persons, Responsible for the Performance of Duties of the Court of First Instance*. Sverdlovsk, 1998, p. 54].

29 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 24 d. nutartis II V. ir S. M. *prekybos centro bankroto* byloje (bylos Nr. 3K-7-362/2007).

30 Nekrošius, V., p. 43.

2.3. Proceso koncentruotumo principo ribos bankroto byloje

Su teisėjo vadovavimo procesui principu glaudžiai susijęs kitas civilinio proceso principas – proceso koncentruotumo principas. Kyla klausimas, koku mastu proceso koncentruotumo principas įgyvendinamas nagrinėjant bankroto bylas?

Galėtume skirti kelias priemones, padedančias operatyviau išnagrinėti bankroto bylą:

1. Bylose, kylančiose iš bankroto teisinių santykių, yra įtvirtinta teismo teisė *ex officio* rinkti įrodymus (ĮBĮ 9 str. 2 d.). Šią teismo teisę galime traktuoti ir kaip proceso koncentruotumą užtikrinančią priemonę – rengdamasis teisminiam nagrinėjimui teismas, turėdamas teisę išreikalauti visus, jo manymu, reikalingus įrodymus, kuriais šalys nesiremia, gali realiai įgyvendinti proceso koncentruotumo principą ir išnagrinėti klausimą dėl bankroto bylos iškėlimo jau pirmojo teismo posėdžio metu (CPK 7 str. 1 d.).

2. Siekiant užtikrinti proceso koncentruotumą bankroto byloje yra nustatyti procesiniai terminai atskiriems procesiniams veiksams atlikti, pasirengimo bylos teisminiam nagrinėjimui terminai. Nustatytas terminas, per kurį teismas privalo išspręsti klausimą dėl bankroto bylos iškėlimo, atskirųjų skundų išnagrinėjimo terminai (ĮBĮ str. 9 str. 4 d., 10 str. 8 d.); teismas, priėmęs nutartį iškelti bankroto bylą, privalo nustatyti laikotarpį, per kurį kreditoriai turi teisę pareikšti savo reikalavimus, o įmonės valdymo organai privalo administratoriui perduoti įmonės turtą pagal finansinę atskaitomybę, visus dokumentus, taip pat atlikti kitus veiksmus (ĮBĮ 9 str. 4 d.).

Visos šios teismui suteiktos papildomos teisės vertintinos kaip proceso pagreitinimo priemonės, padedančios kiek įmanoma operatyviau užbaigti bankroto procedūras nutraukiant bankroto bylą (pavyzdžiui, kai sudaroma taikos sutartis) arba likviduojant bankrutavusią įmonę ir išregistruojant ją iš juridinių asmenų registro.

Tačiau proceso koncentruotumo principo įgyvendinimas bankroto byloje vis dėlto nėra svarbiausia, nes esant bankroto byloje dalyvaujančių asmenų gausai ji tampa kolektyvinė³¹. Dėl to šias bylas nagrinėti tampa gerokai sudėtingiau. Palyginus bankroto bylą nagrinėjimo specifiką su ginčo teisenos taisyklėmis galima teigti, kad bankroto byloje kartais yra ribojama pagreitinti procesą. Pavyzdžiui, ĮBĮ 10 straipsnio 13 dalis numato, jog nutartis iškelti bankroto bylą arba atsisakyti ją iškelti, priimta rašytinio proceso tvarka, įsiteisėja per dešimt dienų nuo jos priėmimo dienos, jei ji nebuvo apskūsta. Taigi nors trimis dienomis ilgesnis atskirojo skundo padavimo terminas nėra labai ryškus, tačiau vis tiek laikytinas vienu iš proceso koncentruotumo principų ribojimų. Atsižvelgiant į tai, kad iškelti bankroto bylą suinteresuotų asmenų skaičius paprastai būna didelis, taip siekiama užtikrinti visų vienodas galimybes sužinoti, kad skolininkui iškelta bankroto byla. Kitas pavyzdys, kurį galima laikyti proceso koncentruotumo ribojimu. Nepaisant to, kad ĮBĮ, kaip bankroto proceso operatyvumą užtikrinančią priemonę, apibrėžia maksimaliu terminu, kurį gali nustatyti teismas kreditorių reikalavimams pareikšti, bankroto byloje leidžiama ir pavėluotai teismui pateikti kreditorių reikalavimus su sąlyga, jog teismas termino praleidimo priežastis pripažįsta svarbiomis (ĮBĮ 10 str. 9 p., ĮRĮ 7 str.

31 Ярко́в, В. В., et al. *Конкурсное производство*. Санкт-Петербург, 2006, с. 55. [Jarkov, V. V., et al. *Bankruptcy proceedings*. Sankt-Petersburg, 2006, p. 55].

8 p.³²). Tokią išvadą galima daryti atsižvelgiant ir į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo poziciją. Jis išaiškino, jog aplinkybė, kad kreditorius nesikreipė į teismą dėl finansinio reikalavimo patvirtinimo per teismo nustatytą terminą, nes jam nebuvo žinoma apie bankroto bylos skolininkui iškėlimą, pripažintina svarbia³³. Teismas nurodė, jog kreditorius neturėtų nuolat domėtis kiekvieno skolininko teisine padėtimi – sekti informacinius pranešimus „Valstybės žinių“ priede „Informaciniai pranešimai“ arba periodiškai kreiptis į juridinių asmenų registrą, nes tokių reikalavimų nekyla nei iš įstatymų, nei iš civiliniuose bei bankroto teisiniuose santykiuose dalyvaujantiems subjektams taikytinų bendrųjų principų. Todėl tai, kad administratorius dėl kokių nors priežasčių neįtraukė kreditoriaus į kreditorių sąrašą ir neinformavo jo apie bankroto bylos iškėlimą bei terminą, per kurį visi kreditoriai turėjo pareikšti finansinius reikalavimus, negali būti kliūtis finansiniam reikalavimui patvirtinti esant bet kuriai bankroto bylos nagrinėjimo stadijai. Taigi pateisinama, kad ribojami tam tikri proceso koncentruotumo principai siekiant užtikrinti bankroto procese visų įmonės kreditorių interesų pusiausvyrą.

3. Specialieji bankroto proceso principai

Kai kurie autoriai (V. V. Jarkovas, M. L. Churatovskis, S. S. Trušnikovas, A. M. Abrachitovas)³⁴ skiria ir specialiuosius bankroto proceso principus, tokius kaip rašytinių įrodymų prioriteto, realumo ar eiliškumo. I. G. Medvedevo nuomone, rašytinių įrodymų prioriteto principą lemia bankroto bylų nagrinėjimo dalykas. Tai, be abejo, nereiškia, kad nagrinėjant bankroto bylas nenaudojamos kitos įrodinėjimo priemonės, tačiau dažniausiai arba jų naudojimo mastas nėra didelis, arba jų daugiau paaiškinamasis pobūdis (pavyzdžiui, įmonės vadovo, liudytojų paaiškinimai ir kt.)³⁵. Iš tiesų, siekdamas, kad pagrįsti pareiškimą iškelti įmonei bankroto bylą, prie jo pareiškėjas prideda rašytinius įrodymus (sutartis, neįvykdytus vykdomuosius dokumentus, įsipareigojimų perleidimo aktus ir kt.). Atitinkamai įmonė skolininkė gali ginčyti tiek patį įsiskolinimo buvimo faktą, tiek įsipareigojimų vykdymo terminų praleidimą, o atsikirtimus taip pat pagrįsti rašytiniais įrodymais. Teismas sprenddamas, ar yra realus pagrindas iškelti įmonei skolininkei bankroto bylą, ar atsakyti ją iškelti, įvertina ir kitus rašytinius įrodymus, tokius, kaip įmonės finansinės atskaitomybės dokumentai, kuriuos išsireikalauja iš įmonės skolininkės vadovų ar valdymo organų. Galimi ir įrodymai, patvirtinantys, kad įmonė padengė įsiskolinimus, dėl kurių buvo kreiptasi pareiškimu siekiant iškelti bankroto bylą, trumpalaikės ar ilgalaikės bendradarbiavimo sutartys, taip pat įrodymai, patvirtinantys įmonės turimą turtą, iš kurio galėtų būti padengti tam tikri įmonės įsipareigojimai. Tačiau tas faktas, kad bankroto bylose daugiausiai remiamasi rašytiniais įrodymais, ne-

32 Lietuvos Respublikos įmonių restruktūrizavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 31-1012.

33 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėtinės teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 17 d. nutartis UAB „Būrai“ bankroto byloje (bylos Nr. 3K-7-326/2007).

34 Jarkov, V. V., *et al.*, p. 55.

35 Медведев, И. Г. *Принцип приоритета письменных доказательств*. Екатеринбург, 2000, с. 396–412. [Medvedev, I. G. *The Principle of Priority of Written Evidence*. Yekaterinburg, 2000, p. 396-412].

duoda pagrindo teigti, jog tai yra būdinga tik bankroto byloms, juolab kad bankroto bylų nagrinėjimo metu naudojamos ir kitos įrodinėjimo priemonės, tokios kaip liudytojų parodymai, šalių ir trečiųjų asmenų paaiškinimai bei kt.

V. V. Jarkovas bankroto proceso specialiesiems principams priskiria ir realumo principą motyvuodamas tuo, kad bankroto proceso metu kreditoriai visada reikalauja realiai patenkinti jų reikalavimus, t. y. įmonei skolininkei reiškiami realūs finansiniai reikalavimai. Dėl to bankroto procesas tampa turtinių reikalavimų tenkinimo procedūra³⁶. Nors iš tiesų bankroto byloje reiškiami reikalavimai, kylantys iš piniginių prievolių, privalomųjų įmokų bei mokėjimų ir kt., yra turtiniai, tačiau V. V. Jarkovo siūlymas laikyti realumo principą specialiuoju bankroto proceso principu gali būti vertinamas nebent kaip vienas iš bankroto teisiniams santykiams būdingų ypatumų, bet ne kaip specialusis bankroto proceso principas. Šis ypatumas negali būti pripažįstamas bankroto proceso principu, kadangi jis iš esmės neatlieka anksčiau aptartų principams keliamų funkcijų ir nenulemia bankroto bylos proceso esmės bei tikslų.

Specialiuoju tik bankroto procesui būdingu principu turėtų būti pripažįstamas kreditorių reikalavimų tenkinimo eiliškumo principas, įtvirtintas ĮBĮ 34, 35 straipsniuose, numatančiuose kreditorių reikalavimų tenkinimo eiliškumą. Remiantis šių straipsnių nuostatomis pirmiausia yra tenkinami kreditorių reikalavimai užtikrinti įmonės turto įkeitimu (arba) hipoteka, vėliau kitų kreditorių reikalavimai. Kaip pirmosios eilės tenkinami darbuotojų reikalavimai, susiję su darbo santykiais, antrosios – įmonės išpareigojimai valstybei (nesumokėti mokesčiai, privalomosios įmokos), gražinamos valstybės vardu ar valstybei garantuojant gautos paskolos, trečiosios – tenkinami likę kreditorių reikalavimai. Ši ĮBĮ norma suformuoja specialųjį bankroto proceso principą, kadangi imperatyviai nustato, kokia tvarka turi būti tenkinami kreditorių reikalavimai. Padidėjęs viešasis interesas bankroto byloje ir lemia, kad tokiam principui teikiama pirmenybė, t. y. įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į kreditorių rūšis, jų teisinį statusą, nustatė ir reikalavimų tenkinimo eilės, pirmenybę suteikdamas įkaito turėtojui, įmonės skolininkės darbuotojams (labiausiai socialiai pažeidžiamai grupei), valstybei (prioritetinė valstybinio aparato veiklos sritis yra surinkti mokesčius ir privalomuosius mokėjimus) ir t. t. Kreditorių reikalavimų tenkinimo eiliškumo principas pagal savo esmę gali būti laikomas kreditorių lygiateisiškumo principo išimtimi, nes įstatymų leidėjas atsižvelgdamas į viešąjį interesą bei skirdamas minėtus kreditorius kaip pirmosios ir antrosios eilės suteikė jiems privilegijuotą kreditorių statusą.

Kaip bankroto proceso principą kreditorių reikalavimų tenkinimo eiliškumą įvardija ir ĮBĮ komentaro autoriai³⁷, nors šis principas nėra būdingas tik bankroto procesui. ĮBĮ nustatyta kreditorių reikalavimų tenkinimo eilė atitinka principą, kurio laikomasi CK 2.113 straipsnyje nustatant likviduojamo juridinio asmens kreditorių reikalavimo tenkinimo eilę. Labai svarbūs bankrutuojančios ar bankrutavusios įmonės kreditorių reikalavimų tenkinimo principai įtvirtinti ĮBĮ 35 straipsnio 1 ir 6 dalyse, o būtent, kad kreditorių reikalavimai tenkinami dviem etapais: pirmajame etape be priskaičiuotų palū-

36 Jarkov, V. V., *et al.*, p. 64.

37 Bivainis, J.; Jovaiša, K. Įmonių bankroto įstatymo komentaras. *Verslo ir komercinė teisė*. 2002, Nr. 2-3: 126–127.

kanų ir netesybų, antrajame – likusi reikalavimų dalis. Be to, paskesnės eilės kreditorių reikalavimai tenkinami tik po to, kai patenkinti ankstesnės eilės kreditorių reikalavimai. Tam tikros eilės kreditorių reikalavimai tenkinami proporcingai jų reikalavimo dydžiui, t. y. neužtekus lėšų visiškai patenkinti tam tikros eilės kreditorių reikalavimus, visų tos eilės kreditorių reikalavimai turi būti tenkinami proporcingai.

Išvados

1. Nagrinėjant bankroto bylas veikia visi bendrieji civilinio proceso principai, tačiau kai kurie iš jų, pavyzdžiui, dispozityvumo, rungimosi ar koncentruotumo, atsižvelgiant į bankroto proceso tikslą užtikrinti tiek visų bankrutuojančios įmonės kreditorių, tiek pačios įmonės interesų pusiausvyrą, atskirose bankroto bylos nagrinėjimo stadijose yra ribojami.

2. Kokiu mastu bankroto bylos iškėlimo stadijoje veikia dispozityvumo ir rungimosi principai, iš esmės priklauso nuo to, kuris iš bankroto proceso inicijavimo teisę turinčių subjektų šią teisę įgyvendina. Taigi dispozityvumo ribos tose bankroto bylose, kuriose pareiškimą teismui paduoda pati įmonė, jos vadovas ar savininkas, yra siauresnės, nei tose, kurios pradedamos kreditoriaus iniciatyva. O rungimosi principo ribos, priešingai, siauresnės yra tose bankroto bylose, kuriose kreditorius kreipiasi dėl bankroto bylos skolininkui iškėlimo.

3. Bankroto bylų nagrinėjimo metu pasireiškia netgi teisėjo vadovavimo procesui principo materialusis aspektas, nes teismui yra suteikta teisė *ex officio* rinkti įrodymus, dėl to bankroto bylose iš esmės siaurėja dispozityvumo bei rungimosi principų ribos.

Literatūra

- Bivainis, J.; Jovaiša, K. Lietuvos įmonių bankroto komentaras. *Verslo ir komercinė teisė*. 2002, Nr. 2-3.
- Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
- Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
- Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004.
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
- Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 31-1010.
- Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 31-1010.
- Lietuvos Respublikos įmonių restruktūrizavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 31-1012.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 105-3318.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 62-2276.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. sausio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7/1999 AB „Šiaulių bankas“ v. UAB „Bomond“.

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2001 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr. 33 „*Dėl įstatymų taikymo įmonių bankroto byloje*“. *Teisčių praktika*. 2001, Nr. 16.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 17 d. nutartis UAB „*Būrai*“ bankroto byloje Nr. 3K-7-326/2007).
- Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-117/2006 pagal kreditorių UAB „*Parama*“, UAB „*Zona optika*“ ir kt. atskiruosius skundus.
- Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-178/2006 pagal E. V. *transporto paslaugų įmonės* atskirąjį skundą E. V. *transporto paslaugų įmonės* bankroto byloje.
- Mikelėnienė, D.; Mikelėnas, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999.
- Nekrošius, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002.
- Norkus, R. Procesiniai bankroto bylų nagrinėjimo ypatumai. *Jurisprudencija*. 2004, Nr. 57(49).
- Norkus, R. Bankroto bylų nagrinėjimas: teorija ir praktika. *Justitia*, 2007, Nr. 2.
- Бакланова, И. П. *Особое производство в арбитражном процессе*. Екатеринбург, 1999. [Baklanova, I. P. Special Legal Extraordinary Proceedings in Arbitration. Yekaterinburg, 1999, p. 9].
- Большова, А. К. Специализированные суды: быть или не быть? *Юрист*, 2000, No. 9. [Bolshova, A. K. Specialized Courts – to be or not to be? *Jurist*. 2000, 9:16].
- Карелина, С. А. *Роль арбитражного суда в делах о несостоятельности (банкротстве)*. Правовые проблемы несостоятельности (банкротства). Москва, 2004. [Karelina, S. A. Role of Arbitration Courts the Commercial Court in Insolvency (Bankruptcy) Cases. Legal Problems of Insolvency (Bankruptcy). Moscow, 2004, p. 88].
- Козлов, А. Ф. *Круг должностных лиц, осуществляющих полномочия суда первой инстанции*. Свердловск, 1998. [Kozlov, A. F. Public Officials, Entitled to Perform Persons, Responsible for the Functions Performance of Duties of the Court of First Instance. Sverdlovsk, 1998, p. 54].
- Медведев И. Г. *Принцип приоритета письменных доказательств*. Екатеринбург, 2000. [Medvedev, I. G. The Principle of Primacy/priority of Written Evidence. Yekaterinburg, 2000, p. 396–412].
- Нефедьев, Е. А. *Судопроизводства торговое. Конкурсный процесс*. Москва, 1908, с. 98]. [Nefedjev, J. A. Commercial Legal Procedure. Bankruptcy Proceedings. Moscow, 1908, p. 98].
- Семёнов В. М. *Конституционные принципы гражданского судопроизводства*. Москва, 1982, с. 118. [Semionov, V. M. Constitutional Principles of Civil Procedure. Moscow, 1982, p. 118].
- Ярков, В. В., et. al. *Конкурсное производство*. Санкт-Петербург. 2006, с. 55. [Jarkov, V. V. Bankruptcy proceedings. Sankt-Petersburg, 2006, p. 55].

LIMITS OF APPLICATION OF GENERAL PRINCIPLES OF CIVIL PROCEDURE IN BANKRUPTCY CASES

Vilija Mikuckienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *In theory of law of civil procedure, the origin, content, area of application and limits of general and special principles of the civil procedure have been analyzed in great detail by many authors. Nevertheless, the of Lithuanian authors ve nothas examined or tried to reveal the extent to which the general principles of civil procedure operate in pending bankruptcy cases, although the number of bankruptcy cases in Lithuanian courts is growing rapidly. Hence, the determination of the limits of application of principles of civil procedure and theoretical discussion on this issue might be useful for practical application of legal rules regulating bankruptcy procedure.*

The article deals with the limits of application of general principles of civil procedure in bankruptcy cases – principle of disposition, principle of competition, principle of judge's guidance over the procedure, principle of concentration of procedure. The article is not striving to reveal the content of all the general principles of civil procedure which operate in the bankruptcy procedure. Its purpose is to disclose the content of those principles, the limits of application of which differ from the general judicial proceedings, hereby enabling to attribute bankruptcy cases to a particular category. While surveying the limits of application of the principle of disposition in bankruptcy cases the author observes that, irrespective of the fact that in cases where increased public interest determines the outcome of the case, the limits of principle of disposition are narrowed, although this is not the basis to put ascribe bankruptcy cases to a non-dispositive category of cases. E., furthermore bankruptcy cases in fact correspond to the features established for the category of mixed cases, i.e. both private and public interests are combined in bankruptcy cases. Bankruptcy cases feature increased public interest and the abundance of participants, which thus providing the character of collectivity to bankruptcy cases and that is why the study of these cases becomes much more complicated. T; his also warrants an increased activity of the judge in bankruptcy proceedings - the judge has the possibility to collect evidence on his or her own initiative, to ascribe expertise, interrogate witnesses, etc.

Summarizing the analysis, the conclusion is made that all general principles of civil procedure regulate trying bankruptcy cases. H., however some of se general principles them, for example, principle of disposition, principle of competition, principle of concentration of procedure, are restricted in particular stages of investigation of such bankruptcy cases due to the purpose of the bankruptcy procedure (which is to inassure the balance of interests between the creditors of the insolvent enterprise and as the interests of the enterprise itself) The l. Limits of application of principle of disposition as well as the principle of competition in the stage of initiation of bankruptcy case basically depend on the subject performing the right to initiate bankruptcy proceedings. Thus, the limits of principle of disposition in bankruptcy cases initiated by the enterprise itself, its head or owner, are narrower than in those bankruptcy cases

which are initiated by the initiative of the creditor. On the contrary, the limits of the principle of competition are narrower in those bankruptcy cases which are initiated by the creditor. In addition, even a substantial aspect of the principle of judge's guidance over the procedure is operating in the process of investigation of bankruptcy cases, because the court is entitled to collect evidence ex officio, and this basically results in getting the limits of the principle of disposition and principle of competition in the bankruptcy cases narrower.

Keywords: *civil procedure law, process of investigation of bankruptcy cases, limits of application of principles.*

Vilija Mikuckienė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros lektorė, daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinis procesas, bankroto teisė.

Vilija Mikuckienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil Procedure, lecturer, doctor. Research interests: civil procedure, bankruptcy law.